

https://doi.org/10.55439/ECED/vol23_iss5/a30

Исаев Фахриддин Икромович -

Тошкент давлат иқтисодиёт университети ҳузуридаги
«Ўзбекистон иқтисодиётини ривожлантиришнинг
илмий асослари ва муаммолари» илмий-тадқиқот
маркази директор ўринбосари, и.ф.д. (DSc), доцент

Аннотация. Мақолада ресурс солиқлари таҳлил қилинган бўлиб, уларнинг аҳамияти хусусида фикр-мулоҳазалар келтирилган. Хорижий тадқиқотчи олимларнинг мавзу доирасидаги фикрлари ўрганилиб, мамлакатимиз бюджетига ресурс солиқларининг ўрни ўрганилган, келтирилган таҳлиллар асосида хулоса ва таклифлар шакллантирилган.

Калит сўзлар: ресурс солиқлари, мол-мулк солиғи, сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ, ер қазғидан фойдаланганлик учун солиқ.

МЕТОДИКА ОРГАНИЗАЦИИ АНАЛИЗА ПЕРИОДИЧЕСКИХ ПЛАТЕЖЕЙ

Исаев Фахриддин Икромович -

Заместитель директора научно-исследовательского
центра «Научные основы и проблемы развития
экономики Узбекистана» при ТГЭУ д.э.н., доцент

Аннотация. В статье анализируются налоги на ресурсы и комментируется их значение. Изучены мнения зарубежных ученых-исследователей по теме, изучена роль ресурсных налогов в бюджете нашей страны, на основе представленного анализа сформированы выводы и предложения.

Ключевые слова: налоги на ресурсы, налог на имущество, налог за пользование водными ресурсами, налог за пользование землей.

METHODOLOGY FOR ORGANIZING THE ANALYSIS OF RECURC FEES

Isaev Fakhridin Ikromovich -

Deputy director of the research center "Scientific bases
and problems of the development of the economy of Uzbekistan"
under the TSUE, DSc, associate professor

Abstract. The article analyzes resource taxes and comments on their importance. The opinions of foreign research scientists on the topic were studied, the role of resource taxes in the budget of our country was studied, conclusions and suggestions were formed based on the presented analysis.

Key words: resource taxes, property tax, water resource use tax, land use tax.

Кириш. Инсоният моддий дунёсининг ривожланиш жараёнида табиий ресурслар ажралмас мавқега эга бўлиб, ҳозирги саноатлаштириш даврида минерал ресурслар муҳим ҳаракатлантирувчи материал сифатида иқтисодий ривожланишни чекловчи муҳим омилга айланди. Бугунги кунда атроф-муҳит ифлосланиши тобора жиддийлашиб бормоқда, сув ресурслари, айниқса чучук сув ресурслари кескин камайиб бормоқда ва доимо ҳудудларнинг чўлланишига таъсир кўрсатмоқда.

Солиққа тортишнинг роли асосан даромадлар тафовутларини тузатиш ва фискал даромадларни оширишга қаратилган бўлса, ресурс солиғи маълум мақсадли солиқ сифатида ресурсларни тежаш ва атроф-муҳитни муҳофаза қилишда ҳам ўзига хос роль ўйнайди.

Ресурслардан оқилона ва самарали фойдаланиш иқтисодиёт соҳасининг бош вазифаси бўлиб, уларни солиққа тортиш орқали улардан

унумли фойдаланиш бугуннинг долзарб вазифаларидан бири ҳисобланади. Ресурс солиқлари таркибига: мол-мулк солиғи, ер солиғи, сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ ва ер қазғидан фойдаланганлик учун солиқлар кирди. Бугунги кунда ресурслардан самарали фойдаланишни инобатга олган ҳолда, мамлакатимиз солиқ сиёсатида ресурслардан ундирила-диган солиқлар ҳажми йилдан-йилга ошиб бормоқда.

Адабиётлар шарҳи. Р.Бодвей ва Ф.Флеттерс ўз тадқиқотларида “Табиий ресурслар одатда даромад солиғи тизими бўйича ҳам солиққа тортилади, ҳам махсус ресурслар солиқларига тортилади. Ҳақиқий ресурс солиқлари рента солиқларидан сезиларли даражада фарқ қилади” [1], деб таъкилайди.

З.Д.Чен эса ўз тадқиқотида “Ҳозирги ресурс солиғи фақат минерал ресурсларни қамраб олади ва келажакдаги ресурс солиғи ислоҳоти

кўлами ўрмонлар, ўтлоқлар, пляжлар ва бошқа табиий ресурсларга кенгайтирилиши керак” [2], деб ҳисоблайди. Бу – табиатдаги ҳар қандай зарра биз учун тикланмас ва қадрли, шунинг учун исроф қилмасдан самарали фойдаланиши кераклигига ишора.

Э.Л.Баи фикрича, “Иқтисодиёт ресурс солиғи тизимидаги доимий ўзгаришлар ва янгиликлар билан бирга узлуксиз ўсиб бормоқда. ...саноат тузилмасини янада оптималлаштириш ва модернизация қилиш учун, менимча, биз кўйидаги бешта чора-тадбирларни кўришимиз керак: 1) солиққа тортиш доирасини кенгайтириш; 2) солиқ ставкасини босқичма-босқич ошириш; 3) ресурсларни солиққа тортиш механизмларини интеграциялаш ва соддалаштириш; 4) Ғарбий Хитойда имтиёзли солиқ сиёсати такомиллаштирилади; 5) ресурсларни солиққа тортиш бўйича ёрдамчи ислохотлар ўтказилиши керак” [3].

[Conrad & Hool](#) (1984) каби баъзилари солиққа тортишнинг ресурсларни қазиб олишга таъсири ва ресурсларни тақсимлашни оптималлаштириш учун солиқ тизимини қандай лойиҳалаш ҳақида ўйлашди[4].

Шундан сўнг ресурс солиғи назарияси ва унинг қамровига оид тадқиқотлар чуқур ўрганилди. [Deroubaix & Leveque](#) (2006) экологик муҳитни муҳофаза қилиш нуқтаи назаридан нафақат энергия маҳсулотларига, балки сув ресурслари каби табиий ресурсларга ҳам солиқ солиниши керак, деб ҳисоблайдилар[5].

Тадқиқот методологияси. Мазкур мақолада иқтисодий таҳлилнинг анализ ва синтез, индукция ва дедукция каби анъанавий усулларидан фойдаланилди. Хорижий мамлакатларнинг иқтисодчи олимлари ва тадқиқотчиларининг хавфларни бошқариш тажрибаси илмий-амалий жиҳатдан таҳлил қилинди ва натижалари асосида хулосалар шакллантирилган.

Таҳлил ва натижалар. Ресурс солиғи жорий этилгандан бери унинг даромади умумий солиқ тушумларининг улуши сифатида юқори эмас, шунинг учун ташкилий даромадларнинг роли жуда чекланган. Бундан ташқари, ресурс солиғи ўлчовдан ҳисобланганлиги сабабли, у маълум бир регрессияга эга, шунинг учун ресурс солиғи солиқ юқини камайтириш феномени ҳам пайдо бўлди. Бутун дунёда ресурс солиғининг фискал даромаддаги улуши одатда юқори эмас. Бундан ташқари, фойдали қазилмаларнинг чекланган миқдори қайта тикланмайди ва доимий фойдаланиш билан уларнинг миқдори камроқ бўлади, чунки бюджет даромадларининг муҳим манбаи барқарор эмас, шунинг учун ресурс солиғини асосий манба сифатида ишлатмаслик керак.

Давлат бюджетининг даромадларида ресурс солиқларининг улуши йил сайин ошиб бораётганлигини сўнгги беш йиллик (2017-2021 йиллар) асосида таҳлил қилсак, уни кўйидаги 1-жадвалда ўзгаришини куришимиз мумкин.

1-жадвал

Ўзбекистон Республикасида ресурс солиқлари бўйича 2017-2021 йиллардаги бюджетнинг даромад қисмига тушуми (млрд.сўм.) [6]

Т/р	Кўрсаткичлар	2017 йил	2018 йил	2019 йил	2020 йил	2021 йил
1.	Солиқ тушумлари	49 681,0	62 229,5	112 165,4	132 938,0	164681
2.	Ресурс солиқлари жами	6 867,4	9 714,5	19 680,7	21 257,0	23036
3.	Мол-мулк солиғи	2 129,7	2 158,9	2 360,2	1 974,3	2457
4.	Ер солиғи	1 091,8	1 266,6	2 313,2	2 386,7	4083
5.	Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқлар	3 474,1	6 203,1	14 692,8	16 417,1	15812
6.	Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ	171,8	85,9	314,5	478,8	684
7.	Ресурс солиқлари-нинг жами солиқ тушумдаги улуши,%	13,8	15,6	17,5	15,9	14

1-жадвал маълумотларини таҳлил қилсак, 2017 йилда ресурс солиқларининг бюджетнинг даромад қисмига тушуми 6867,4 млрд.сўмни, 2018 йилда 9714,5 млрд.сўм, 2019 йил 19680,7 млрд.сўм, 2020 йил 21257,0 млрд.сўм, 2021 йил 23036 млрд.сўмни ташкил этган. Ресурс солиқларининг жами тушумдаги улуши 2017 йилда 13,8 фоизни, 2018 йилда 15,6 фоизни, 2019 йилда 17,5 фоизни, 2020 йилда 15,9 фоизни, 2021 йилда эса бу кўрсаткич 14 фоиз бўлган.

2020 йилда пасайиш сабаби, мамлакатимизда коронавирус пандемиясига қарши курашиш тадбирлари учун 2020 йилнинг 1 апрелидан 31 декабрига қадар 1 764 та туроператорлар, турагентлар ва туризм соҳасида меҳмонхона хизматлари (жойлаштириш хизматлари) кўрсатувчи субъектларига мол-мулк ва ер солиғидан 69,1 млрд. сўм миқдорида имтиёз берилди; 17 247 та кичик тадбиркорлик субъектларининг 2020 йил апрель ва май ойлари учун мол-мулк солиғи ва ер солиғидан умумий ҳисобда 29,5

млрд. сўмлик қарзлари, жумладан мол-мулк солиғидан 11,6 млрд. сўм ва ер солиғидан 17,9 млрд. сўм кечиб юборилган, бу эса давлат бюд-

жетининг даромадлар қисмига ўз таъсирини кўрсатди.

2-жадвал

219 та йирик корхонанинг ресурс тўловларининг жами даромадлардаги улуши тўғрисида маълумот [8], млрд.сўмда

№	Кўрсаткичлар	2019 йил	2020 йил	2021 йил
1.	Бюджетга тўлашга ҳисобланган солиқ тўловлар	39 792	51 103	51 959
2.	Ресурс тўловлари жами	12063	14639	13377
3.	Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ	11 405	13 691	12 351
4.	Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ	194	213	259
5.	Мулк солиғи	321	484	502
6.	Ер солиғи	143	251	265
7.	Ресурс тўловларининг жами даромадлардаги улуши фоизда	30,3	28,6	25,7

2-жадвал маълумотларида республика-миздаги энг йирик 219 солиқ тўловчи корхонанинг маълумотлари таҳлил қилиниб, уларнинг ичида қазилма, йирик ишлаб чиқариш бирлашмалари корхоналари маълумотлари жамланган ҳолда ресурс солиқларининг солиқ тўловларидаги улуши ўрганилганда 2019 йил жами бюджетга тўлашга ҳисобланган солиқ тўловларнинг 30,3 фоизи, 2020 йилда 28,6 фоизи ресурс солиқларининг ҳиссасига тўғри келмоқда. Шунингдек, 2021 йилда ресурс солиқларининг улуши 25 фоиз бўлиши кутиляпти. Бу эса ресурс солиқлари масаласида ҳақиқатдан рақамлар ва уларга боғлиқ кўплаб саволларни ўртага ташлайди.

Амалдаги ресурс солиғи фақат энергия минераллари, металл минераллари, металл бўлмаган минераллар, сув буғлари минераллари ва туз ва бошқа минерал ресурсларни қамраб олади. Бироқ, ресурс солиғининг асосий назариясига кўра, ресурс солиғи нафақат минерал ресурсларни, балки табиатдаги барча табиий ресурсларни ўз ичига олиши керак. Ресурс солиққа тортиш доираси жуда тор, бу маълум даражада адолатли солиққа тортиш тамойилига зиддир. Ўрмонлар, ўтлоқлар ва фойдали қазилмалар каби табиий ресурслар ва баъзи табиий ресурслар солиқ тўлаши керак, баъзи табиий ресурслар солиқ тўлаши шарт эмас, чунки баъзи ресурслар муқобилдир, бу эса солиққа тортилмайдиган табиий ресурсларнинг ҳимояланмаганлигига олиб келмоқда.

Ресурс солиқ қонунчилигида солиқ имтиёзлари бўйича кўплаб имтиёзли сиёсатларни кўриш мумкин. Бу корхона ресурслари солиғининг солиқ юкини камайтириши мумкин, шунингдек, корхоналарни тоғ-кон технологиясини такомиллаштириш ва ресурслардан фойдаланишни оширишга ундайди. Аммо шу билан бирга, баъзи салбий таъсирлар мавжуд. Аввало, бу солиқ адолатлилигига ёрдам бермайди, чунки солиқ имтиёзлари фақат бир неча кишига берилади ва айрим корхоналар солиқ имтиёзларидан фойда-

ланиш олмайди, бу эса бошқа солиқ тўловчиларга нисбатан катта адолатсизликка олиб келди. Иккинчидан, бу ресурсларни самарали тақсимлашга ёрдам бермайди, солиқ имтиёзлари давлат сиёсатини имтиёзли сиёсатдан фойдаланиши мумкин бўлган корхоналар фойдасига оғдиради, бу эса ушбу корхоналарни арзонлаштиради, тезроқ ривожланишига олиб келади ва имтиёзли корхоналарнинг юқори даромадлари туфайли имтиёзли корхоналардан фойдалана олмайди. Яна бир бор, имтиёзли сиёсат корхоналарни иложи борича кўпроқ имтиёзлардан фойдаланиш учун ресурсларни ривожлантириш бўйича имтиёзли сиёсатлардан фойдаланишга объектив равишда рағбатлантиради, бу эса ресурсларнинг исроф қилинишига ва ресурсларнинг паст рентабеллик даражасига олиб келади ва ресурс солиғининг мақсади ресурсларни тежаш, ресурслардан ортиқча эксплуатация қилишдан кўра барқарор фойдаланишни рағбатлантириш.

Ресурс солиғининг асосий мақсади ресурсларни тежаш бўлиб, ресурсларнинг танқислигини акс эттириш, корхоналарнинг иқтисодий онгини ривожлантиришда ресурс солиғининг солиқ ставкаси муҳим роль ўйнайди. Агар ресурс солиғи ставкаси паст бўлса, бу ресурслардан фойдаланишнинг арзонлигига олиб келади ва корхоналар учун ресурсларни тежаш ва оқилона фойдаланиш учун қулай бўлмаган ресурслар қийматини амалга ошириш қийин бўлади.

Бундан ташқари, турли хил ресурс солиғи ставкаларини фарқлаш керак ва, айниқса, кам ресурсларга юқори солиқлар солиниши уларни ҳимоя қилишни кучайтириши мумкин. Ресурс солиғини тартибга солиш ролини маҳаллий шароитлар яхшироқ бажариши учун ресурсларнинг ташаббускорлик шароитлари ва қазиб олиш шароитларидаги фарқлар туфайли турли ҳудудларни ҳам ажратиш кўрсатиш керак. Ресурс солиғининг имтиёзли солиқ сиёсати, шунингдек, ресурслар солиғининг солиқ ставкаси

билан чамбарчас боғлиқ ва ресурслар солиғининг кўпгина имтиёзли сиёсати ресурслар солиғи ставкасини пасайтиришни ўз ичига олади.

Ресурс солиғи кичик улуши туфайли жамиятда ресурсларни тежашда чекланган роль ўйнайди ва аҳамияти унчалик эмасдек. Шунинг учун биз ресурс солиғини бошқа солиқлар билан мувофиқлаштиришимиз, мукамал ресурс солиқ тизимини яратишимиз керак, чунки ресурс солиғининг мақсади ресурсларни тежаш бўлганлиги сабабли, биз ресурсларни тежаш родини амалга ошириш учун бошқа солиқлар билан мувофиқлаштиришимиз керак.

Ресурс солиғининг функционал йўналишини “ресурслар даражасидаги дифференциал даромадларни тартибга солиш”дан “ресурсларни тежаш ва ресурслардан барқарор фойдаланишни рағбатлантириш”га ўзгартириш керак деган хулосага келиш мумкин.

Ресурс солиғининг функционал йўналиши мамлакатда ресурс солиғининг ривожланиш йўналиши ва амалга ошириш ҳолатига кўра амалдаги ресурслар солиғи тўғрисидаги қонун ҳужжатларида ҳали ҳам баъзи камчиликлар мавжуд, уни белгилаш ва амалга ошириш ҳали ҳам катта қонунчилик ва амалий аҳамиятга эга ислоҳолардан бири сифатида баҳоланмоғи керак.

Бир томондан ресурсларни тежаш учун ва уларни исроф қилишнинг олдини олиш ва экологик зарари учун ресурс солиғи мавжудлиги маълум бир ижобий ролга эга. Бугунги кунда солиқ қонунчилигига ресурсларни тежашга доир меъёрий ҳужжатларни такомиллаштириш ва уларнинг мамлакат хазинаси каби асраш амалиётини жорий этиш лозим. Ресурс солиғида солиқ тушумларини ошириш имконияти чекланган бўлсада, у ресурсларни асраб-авайлаш, ресурсларни тежаш ва атроф-муҳитга ғамхўрлик қилишнинг қадрият йўналишини бутун жамиятга етказди, бу эса фойдалидир.

Ишлаб чиқарувчи кўплаб корхоналарда мол-мулк солиғининг мавжудлиги ва аҳамияти бошқа бир солиқларга нисбатан юқори аҳамиятга эга. Биз тадқиқотимизни давом эттириб, ресурс солиқларининг бошқа турлари қишлоқ хўжалигида кўп фойдаланиладиган сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ, ер солиғи ва қазилмавий фаолият билан шуғулланувчи саноат корхоналарида эса ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқлар бўйича ўз мулоҳазалари-

мизни таҳлилий амаллар ёрдамида кўриб чиқамиз.

Жаҳонда озиқ-овқат маҳсулотларининг 40 фоизи ва бошоқли доннинг 60 фоизи суғориладиган ерлардан олинади. Суғориладиган ерлар самарадорлигининг юқорилиги, бутун жаҳонда уларнинг майдонларини ошириш стимулини беради. Сўнгги 20 йилда экинларнинг ҳосилдорлиги 40 фоизга ошган бўлса-да, бир гектар майдонга сарфланадиган сув миқдори сўнгги 100 йилда деярли катта ўзгармай келмоқда [9].

Бугунги кунда, республикада барпо қилинган аксарият сув хўжалиги инфратузилма объектларининг хизмат кўрсатиш муддати 50 йилдан ортганлиги, 77 фоиз суғориш тармоғи тупроқ ўзани орқали етказилаётганлиги, 44 фоиз тармоқ таъмирлаш ва тиклашга, 10 фоиз тармоқ эса реконструкция қилишга муҳтожлиги сабабли олинандиган сувнинг 40 фоизи суғориш тармоқларида йўқотилмоқда [10]. Натижада сув истеъмолчилари томонидан ҳақиқатда фойдаланилган сув ҳажмининг аниқлаш имконияти мавжуд эмас. Шунинг учун фойдаланилган сув ҳажмини автоматик равишда ўлчайдиган сув ўлчаш ускуналарини ўрнатган қишлоқ хўжалиги корхоналарига, ушбу ускуналар қиймати миқдорида ёки солиқ ставкасини 50 фоизга камайтириш тарзида имтиёзлар бериш, аксинча ўрнатмаганларига нисбатан солиқ ставкасини (норматив бўйича ёки) 2 барабарга кўпайтирилган ҳолда қўллаб солиқ ундириш механизмининг жорий қилиш керак. Бу имтиёздир, аммо бунинг самарадорлиги келажакда ресурсларни асраш нуқтаи назаридан катта аҳамият касб этади. Биз, одатда, солиқда ресурс солиқларига нисбатан имтиёзлар қўлланилишини қоралаганимиз каби, унинг самарали фаолиятни рағбатлантиришда ишлатилиши ижобий аҳамият касб этишини ҳам алоҳида таъкидлашимиз лозим. Чунки бугунги қурғоқчилик кунлар эртанги мамлакатимизнинг сув ресурсларидаги ҳолатини аниқ прогноз қилишга имкон бермаяпти, шунинг учун бу масаланинг олдини олиш ҳам зарур ва давр учун аҳамиятли деб ҳисоблаймиз.

Кейинги солиқ тури ер қаъридан фойдаланганлик учун тўланадиган солиқ тури бўлиб, одатда бу мамлакат саноати учун аҳамиятли стратегик корхоналар томонидан тўланади (3-жадвалга қаранг).

3-жадвал

Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқнинг ЯИМдаги улуши тўғрисида маълумот [11]

Т/р	Кўрсаткичлар	Ўлчов бирлиги	2019 йил	2020 йил	2021 йил
1.	Ялпи ички маҳсулот	млрд.сўм	529391,4	602551,4	721043,3
2.	Ҳисобланган солиқ	млрд.сўм	12471,7	15 528,8	15 754,2
3.	Тушум	млрд.сўм	14 692,9	16 429,6	15 754,2
4.	ЯИМдаги улуши (тушум бўйича)	%	2,8	2,7	2,2

3-жадвал маълумотларига эътибор қилсак, ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ тушумларининг ялпи ички маҳсулотдаги улуши 2019 йилда 2,8 фоиз, 2020 йилда 2,7 фоиз бўлса, 2021 йилда 2,2 фоизни ташкил этган. Шундан ҳам кўриш мумкинки, ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ тушумларининг мамлакатимиз ялпи чики маҳсулотидagi улуши аҳамиятга эга. Бугунги кунда фойдали қазилмаларни асраш, уларни замонавий тарзда қазиб олиш масалалари ҳукуватимиз томонидан ҳам жиддий эътибор билан амалга оширилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 06 октябрдаги “Геология-қидирув ишларини янада рағбатлантириш ва ер қаъридан фойдаланувчиларга солиқ солиш тартибини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги йилдаги ПФ-6319-сонли фармонида “Чет эл инвестицияларини кенг жалб қилган ҳолда фойдали қазилма конларини саноат усулида ўзлаштириш, замонавий усуллар ва технологиялар ёрдамида геология-қидирув ишларини рағбатлантириш ҳамда ер қаъридан фойдаланувчиларга солиқ солиш тартибини янада такомиллаштириш” вазифалари белгилаб қўйилган. Шунингдек, “2022 йил 1 январдан бошлаб:

а) геология-қидирув ва (ёки) изланиш ишлари ўтказиш учун ажратилган ер участкалари юридик шахслардан олинadиган ер солиғи солиш объекти ҳисобланмайди;

б) ажратилган майдон ва фойдали қазилма турларидан келиб чиқиб, қонунчилик ҳужжатлари билан белгиланган миқдорда ҳисоблаб чиқилadиган, геологик ўрганишлар учун ер қаъридан фойдаланганлик учун ҳар йиллик лицензия тўлови жорий қилинади;

в) геологик ўрганишлар учун ер қаъридан фойдаланганлик учун ҳар йиллик лицензия тўлови қуйидагиларга йўналтирилади:

70 фоизи — Ўзбекистон Республикасининг республика бюджетига;

15 фоизи — вилоят маҳаллий бюджетига;

15 фоизи — туман (шаҳар) маҳаллий бюджетига” [12].

Жумладан, фармон доирасида “геология-қидирув ишларини амалга оширувчи юридик шахсларга қўшилган қиймат солиғи суммасини қоплаб бериш Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексига белгиланган тартибда, бироқ ариза берилган кундан бошлаб 30 кундан кечиктирмай амалга оширилади. 2021 йил 1 октябрдан бошлаб:

табiiй газни экспортга реализация қилишда акциз солиғи ставкаси ноль фоиз миқдорда белгиланади;

юридик шахслар табiiй газни Ўзбекистон Республикаси ҳудудига импорт қилишда божхона божидан озод қилинади” [13].

Фармон доирасида 2022 йил 1 январдан қуйидагиларни назарда тутувчи «Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодексига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги қонун лойиҳасини ишлаб чиқиш топширилмоқда, унда:

“ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ ставкаларини нефть ва табiiй газ бўйича 10 фоизгача, олтин ва мис учун 7 фоизгача, вольфрам учун 2,7 фоизгача ва уран учун 8 фоизгача камайтириш. Бунда углеводородлар, қимматбаҳо, рангли, нодир ва радиоактив металларни, шунингдек, маҳсулот тақсимотига оид битимлар (агар 2021 йил 1 сентябрга қадар кучга кирган битим ва шартномаларда бошқача тартиб назарда тutilмаган бўлса) доирасида қазиб олишни амалга оширувчи давлат улушига эга корхоналар учун, Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқнинг оширилган ставкалари белгиланиши мумкин;

ер қаъридан фойдаланувчиларнинг капитал харажатларини ҳисобга олган ҳолда янги конларда нефть, табiiй газ, газ конденсати, қимматбаҳо, рангли, нодир ва радиоактив металларни қазиб олиш (ажратиб олиш)ни амалга оширувчи ер қаъридан фойдаланувчилар учун рента даромади солиғини жорий этиш;

янги нефть ва газ қудуқларини, саноат усулида фойдаланишга топширилган ойдан бошлаб, дастлабки икки йил давомида юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ тўлашдан озод қилиш, кейинги уч йилда ушбу солиқ учун белгиланган солиқ ставкасининг 50 фоизига камайтирилган ставкани қўллаш;

илғор хорижий тажрибани ҳисобга олган ва экспертларни жалб қилган ҳолда, ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқни ҳисоблаш тартибини янада такомиллаштириш. Бунда, 2021 йил 1 январдан 31 декабргача бўлган даврда табiiй газ, нефть ва айрим турдаги бошқа фойдали қазилмаларни қазиб олишда ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқни ҳисоблашда солиқ базаси уларни ташиш ҳамда қайта ишлаш билан боғлиқ харажатлар суммасига камайтириш;

норуда фойдали қазилмалар учун ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ ставкаларини унификация қилиш;

рента даромади солиғини тўловчи чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналарга солиқ ҳисобини АҚШ долларидида юритиш ҳуқуқини бериш”[14] каби вазифалар белгилаб берилмоқда.

Бу қонунчиликда режалаштирилган ўзгаришларнинг замирида солиқ ставкаларини тушириш ва имтиёзлар қўллаш асносида уларни самарали қазиб олиш мақсади қўзланган. Бизнинг фикримизча, ресурс солиқларига нисбатан

уларнинг захирасига қараб давлат барибир юқори ставкаларни қўллаб, тежаши керак деб ҳисоблаймиз. Тадқиқот давомида расмий манбаларнинг айрим маълумотларини таҳлил қилиб, мавзу доирасида изланишлар олиб бордик. Энг катта муаммо ресурс солиқларида, айниқса, ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ тўловчиларга оид манбаларнинг очиқ эмаслигидир.

Хулоса ва таклифлар. Ресурсларни солиқлари бўйича тўлиқ таҳлил қилиш доимий бўлиши мумкин бўлмаган жорий тизимнинг тафсилотларига қараганда кўпроқ солиқ тизимларидаги ҳақиқий ва кутилаётган келажакдаги ўзгаришларга боғлиқ. Солиқ тизимларининг ўзгармаслиги, эҳтимол, даромад катта бўлганда, ресурс ривожланишини тезлаштиради, чунки келажакда кутилаётган солиқ ўсиши кечиктирилган ривожланиш натижасида кутилаётган даромадларни пасайтириши мумкин. Бошқа то-

мондан, солиқ ноаниқлиги ва ресурс лойиҳалари учун зарур бўлган йирик узоқ муддатли инвестициялар комбинацияси баъзи бошқа фойдали манба инвестицияларининг ўтиб кетишига олиб келиши мумкин.

Ресурс солиқларига оид манбаларни ва солиққа оид ҳисоботларни ўрганиш улар доирасида самарали солиқ таҳлилни ўтказиб, кўплаб солиқ тизимига оид хулосаларни аниқликда шакллантиришда аҳамиятли деб ҳисоблаймиз. Солиқ таҳлилининг ахборот манбаи аниқ ва холисликка асосланса, ҳужжатлар манбаи тўлиқ бўлса, самарали хулосалар шакллантиришимиз мумкин. Нима бўлганда ҳам иқтисодиётнинг энг катта фалсафаси инсон эҳтиёжлари катта, ресурслар чегараланганлигига таъсирни солиқлар воситасида кўриб, уларнинг бугунги ҳолатини таҳлил қилишга ҳаракат қилдик.

Манба ва фойдаланилган дабиётлар рўйхати:

1. Boadway, Robin & Flatters, Frank, 1993. *"The taxation of natural resources : principles and policy issues," Policy Research Working Paper Series* 1210, The World Bank.
2. Chen, Z. D. (2018). *The Evolution Path and Development Direction of China's Resource Tax Policy: A Study Based on Policy Texts at the National Level from 1982 to 2016. Comparison of Economic and Social Systems*, No. 1, 63-69.
3. *En Lai Bai* (2014). *Research on the Impact of Resource Tax Reform upon the Development in West China*. June. *Advanced Materials Research* 962-965:1813-1817. DOI:[10.4028/www.scientific.net/AMR.962-965.1813](https://doi.org/10.4028/www.scientific.net/AMR.962-965.1813)
4. Conrad R.F. Hool R.B. (1984). *Intertemporal extraction of mineral resources under variable rate taxes*. *Land Economics* 60, 319-327
5. Deroubaix J.F. Leveque F. (2006) *The rise and fall of French ecological tax reform: social acceptability versus political feasibility in the energy tax implementation process*. *Energy Policy* 34(8), 940-949.
6. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги маълумотлари асосида муаллиф томонидан шакллантирилди.
7. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги "Бюджетномаси" маълумотлари.
8. Давлат солиқ қўмитаси маълумотлари асосида муаллиф томонидан шакллантирилган.
9. <http://www.fao.org>БМТнинг Озиқ-овқат ва қишлоқ хўжалиги таашкилоти (ФАО) маълумотлари.
10. Ўзбекистон Республикаси Сув хўжалиги манбаларидан олинди.
11. Давлат солиқ қўмитаси маълумотлари асосида муаллиф томонидан шакллантирилди.
12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 06 октябрдаги "Геология-қидирув ишларини янада рағбатлантириш ва ер қаъридан фойдаланувчиларга солиқ солиш тартибини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ПФ-6319-сонли фармони.
13. Qurbanov Z., & Isaev F. Иқтисодий барқарорликни ифодаловчи кўрсаткичлар таҳлили. *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar*, 2017. (1), 321-328. Retrieved from https://inlibrary.uz/index.php/economics_and_innovative/article/view/9190.
14. Исаев Ф. Совершенствование методики расчёта налоговой нагрузки. //Экономика и образование, 2021. (6), 86-91. извлечено от <https://cedr.tsue.uz/index.php/journal/article/view/286>
15. Исаев Ф. Камерал солиқ текширувларини ўтказишда солиқ таҳлилдан фойдаланишни такомиллаштириш. //Экономика и образование. 2021. №. 4. – С. 172-176.
16. Курбанов З.Н., Исаев Ф.И. Налоговый анализ как новое направление экономического анализа //Актуальные вопросы совершенствования бухгалтерского учета, статистики и налогообложения организации. 2017. – С. 246-254.
17. Isaev F. Солиқ имтиёзларининг солиқ юки кўрсаткичига таъсири таҳлили. *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar*, 2017 (6), 294-301. Retrieved from https://inlibrary.uz/index.php/economics_and_innovative/article/view/9579
18. Исаев Ф.И. Солиқларни таҳлика-таҳлил қилиш методикаси. //Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар" илмий-электрон журнали. 2021.
19. Isaev F. (2021). Мол-мулкни солиққа тортишни такомиллаштириш. *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar*, (6), 326-333. Retrieved from https://inlibrary.uz/index.php/economics_and_innovative/article/view/12224.
20. Исаев Ф. (2022). Солиқ таҳлилни ўрганиш зарурати. Архив научных исследований, 2(1). извлечено от <http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/720>
21. Курбанов З., Исаев Ф. Солиқ ҳисоби ва солиқ ҳисоботининг баъзи масалалари. //Экономика и образование. 2022. Т. 23. №.4. – С. 190-196.